

Om framveksten av en plogfabrikk på Tromøy

Marius Lien

Plogfabrikken K. K. Lien & co. ble grunnlagt på Tromøy i 1900. Denne artikkelen undersøker hverdagen i fabrikken de første årene, blant annet med fokus på hvordan fabrikkene jobbet for å gjøre plogene kjent for sine potensielle kunder.

Hvordan vokste en fabrikk fram i årene rundt 1900? Hvis man hadde et nytt produkt i hånda, et produkt man hadde tro på og kanskje drømte om å leve av – hvordan gikk man fram for å få dette produktet ut i verden?

Dette er spørsmål denne artikkelen skal diskutere, gjennom å beskrive deler av virksomheten til K. K. Lien & co. fabrikk i årene 1900-1920.¹ Artikkelen er basert på undersøkelser gjort i forbindelse med utgivelsen av bedriftshistorieboka *Plog og spark i skog og mark* (2019).

K. K. Lien & co. ble unnfanget i 1900, da Kristoffer Kristoffersen Lien – fra nå av omtalt som KK, som han ble kalt – smidde sine første ploger på smia hjemme på gården i Lia, ved Bjelland på utsida av Tromøy. Fire år senere industrialiserte KK driften, i samarbeid med sin bror Kristen. I 1908 ansatte K. K. Lien & co. sine første tre arbeidere, og deretter vokste fabrikken jevnt og trutt fram til toppunktet rundt 1970, da den hadde nærmere 90 ansatte. Som for mange andre i norsk industri, gikk det nedover med K. K. Lien på 1970- og 1980-tallet. I 1987 gikk fabrikken konkurs. Men denne artikkelen skal altså handle om de aller første årene, og forsøksvis gi en beskrivelse av hvordan KK og Kristen gikk fram da de skulle gjøre sine ploger kjent for den norske bonden.

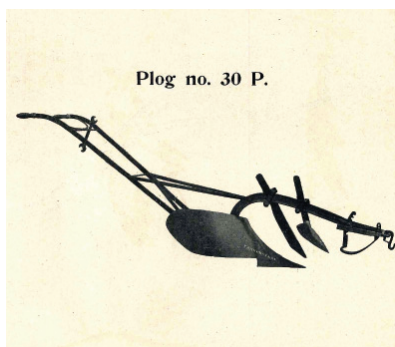
Kristoffer Kristoffersen Lien og Dora Kristiansdatter Gjersdal.

Foto: Løvfold, Arendal. KUBEN, Lien gårds- og familiearkiv.

Pløyekonkurranse i Hallingdal.

Kristoffer Kristoffersen «KK» Lien står ytterst til høyre.

Etter hvert begynte K.K. Lien å markedsføre sine produkter gjennom egne kataloger. Dette bildet er hentet fra katalogen fra 1917.

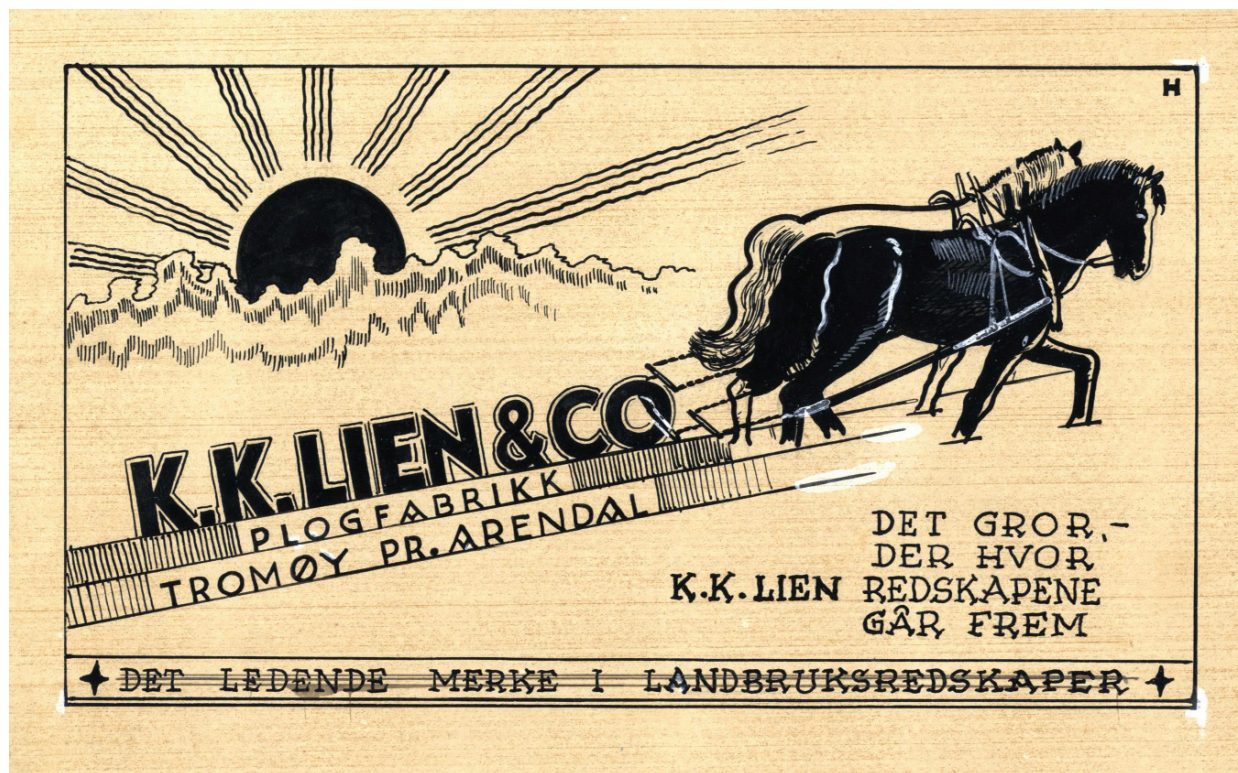
Annonse for KK Liens ploger.
KUBEN, arkiv nr. 12-1995, boks 50.

Plogen før KK

Først noen ord om KKs utvalgte produkt. Da bladet *Historie* skulle kåre de ti viktigste oppfinnelsene i historien, kom plogen på fjerde plass, kun slått av skriftspråket, hjulet og Gutenbergs trykkepresse. Penicillin, flyet, klokka, teleskopet, pengene og dampmaskinen kom på plassene bak.

Oldtidens egyptere brukte ploger for rundt 4000 år siden, og redskapet nevnes i Bibelen.² Ved inngangen til 1800-tallet ble det i mange deler av landet brukt hjemmelagde treploger. Der det ikke fantes ploger, brukte mange i stedet ard – et spisst redskap som ikke vendte jorda, men smuldret den.

I *Norges landbruks historie III 1814-1920* skriver Brynjulf Gjerdåker at det var store geografiske forskjeller i redskapsbruken, og fram til slutten av 1800-tallet var det fortsatt mange norske bønder som klargjorde åkeren ved hjelp av spaden.³ Rundt i Norge var forskjellene store, ut fra jordsmonn og geografi. Kystlinjen i Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal var eksempelvis plogområder, mens i innlandet brukte man ard mye lengre. Plogen slo gjennom tidlig i den tunge leirjorda ved Oslofjorden og på Innherred i Trøndelag. I lettere jord som i «breibygdområdet kring Mjøsa» holdt arden stand lengre, ifølge

Brynjulf Gjerdåker. I et annet historieverk om emnet, Fartein Valen-Sendstads *Norske landbruksredskaper 1800-1850-årene*, kan man lese at jærbyn var «den mest typiske representant for det norske spadebruket» i tiden rundt 1800, mens på 1850-tallet hadde plogen rukket å bli nærmest allemannseie i samme område.

På denne tiden ble det brukt både tre- og jernploger. Med en treplog kunne bonden pløye 1-1,5 mål per dag, mens med jernplogen kunne han rekke 3-4 mål per dag.⁴ Valen-Sendstad skriver at overgangen fra tre- til jernplog representerte en like stor revolusjon som overgangen fra spade til treplog. Likevel, i 1850 var det antakelig fortsatt flere treploger enn jernploger i landet. Men endringen skred sakte fram, i område for område. I 1865 ble en treplog solgt under en auksjon i Akershus – som en «curiositet» fordi denne plogen var «ukjendt af den nuværende Jordbruger-Slægt.»⁵

Da Norge skiftet ham

Hvordan så det norske samfunnet ut i 1900? Da KK smidde sin første plog, sto Norge midt i det som senere ble kalt «Det store hamskiftet». Begrepet stammer fra dikteren Inge Krokann, som i 1942 skrev en faghistorisk artikkel kalt *Det store hamskiftet i bondesamfunnet*. Krokann

Arendal Smelteverk, etablert 1912-13
på det som ble industribygda
Eydehavn.
AAA.PA-2412.L9.036.

Arbeidsstokken på KK Lien & Co ca. 1920. Året før hadde fabrikken flyttet fra Bjelland på utsida av Tromøya, til Sandstø ved Tromøysund. Da fikk fabrikken egen brygge, og det ble mulig å utvide og effektivisere produksjonen.
KUBEN, Lien gårds- og familiearkiv.

siktet til endringene landet gjennomgikk på siste halvdel av 1800-tallet, med ringvirkninger utover på 1900-tallet. Jordbruk og fiske gikk fra å være noe nesten alle drev med for å brødfø seg selv og familien, til å være spesialiserte yrker. Som følge av industrialiseringen dukket det opp nye yrker, ofte lokalisert i byene. Landbruket ble effektivisert gjennom nye redskaper, samtidig som nyvinninger som dampskip og jernbane gjorde at transporten gikk raskere. Dermed ble det lettere for bøndene å selge produktene sine, og de ble knyttet tettere sammen med en allmenn markedsøkonomi. Jordbruk gikk fra å være noe man drev med for å brødfø seg og sine, til å være et økonomisk lønnsomt yrke med gode framtidsutsikter.

Dette skapte en flyttestrøm fra bygda til byen. Den sterkeste urbaniseringen i Norges historie fant sted i tiårene etter 1850. Det var lite nytt land å rydde, og mekaniseringen av jordbruket gjorde at det trengtes færre hender på jordene enn før. I 1866 var det 117 byer og tettsteder med mer enn 200 innbyggere i Norge. I 1920 var tallet 347.⁶

Mellom 1820 og 1890 ble det norske folketallet fordoblet, fra én til to millioner. Stadig flere nordmenn kom til verden, og alle trengte mat. I 1825 ble landbruksskolene etablert, tilsvarende videregående skole i dag. I 1859 dukket Norges høyere landbruksskole opp. Disse utdanningsinstitusjonene fikk distribuert sin kunnskap rundt i landet, gjennom omreisende agronomer som spredde informasjon blant bøndene.

I Agder gikk folketallet nedover i denne perioden. En økonomisk krise i Arendal på 1880-tallet, kastet regionen ut i en problematisk periode som varte flere tiår. I 1890 bodde det 81 043 mennesker i Aust-Agder. Snart var arbeidsledigheten stor i fylket. Tusenvis valgte å

forlate skjærgården til fordel for slettene i Midtvesten: En bølge av utvandring fra Agder til Amerika bygde seg opp, og i 1910 hadde folketallet sunket til 76 456.

Industrialiseringen av Norge hadde skutt fart fra 1840-tallet og framover, og mange av dem som ble igjen i Agder valgte å satse på industri. I Arendal fantes blant annet en bomullsfabrikk, et fossekompani og en såpefabrikk. I Flekkefjord var det en ullvarefabrikk og en tønnefabrikk. Både Evje og Kristiansand hadde nikkelverk. Vennesla hadde en fabrikk for papir og en for metall. Det fantes bergverksindustri, gruver, verft og mekaniske verksteder. I 1904 grunnla den arendalsfødte industrigründeren Sam Eyde selskapet Elkem, og i 1912 ble Arendal Smelteverk og Det norske nitridaktieselskap – kjent som Nitriden – etablert på en plass som snart fikk navnet Eydehavn.

En gren i industrien befattet seg med landbruksredskaper, og Fartein Valen-Sendstad beskriver to utviklingslinjer i den norske redskapsindustrien. For det første, produksjonen som foregikk ved tradisjonsrike jernverk som på Nes og i Moss. Sistnevnte hadde eksempelvis produsert ploger etter britisk modell siden 1760-tallet, men etter hvert skulle jern- og stålverkenes betydning i redskapsproduksjonen først og fremst være som leverandører av råvarer. Den andre utviklingslinjen var de mekaniske verkstedene, som i mange tilfeller hadde startet i en gårdssmie – K. K. Lien og de tre store plogprodusentene fra Jæren, altså Kverneland, Kyllingstad og Underhaug, er eksempler på dette.

I siste halvdel av 1800-tallet, ble det å styrke landbruksproduksjonen og bli mer selvforsynt en bevisst strategi fra norske myndigheter. Dette kan ha hatt sammenheng med at det i første halvdel av hundreåret hadde vært perioder med direkte hungersnød.⁷ Valen-Sendstad skriver om hvordan Selskabet for Norges Vel – en ideell organisasjon som ble etablert i 1809, som blant annet bidro sterkt til at Universitetet i Christiania ble stiftet i 1811 – fra 1850-tallet på ulike måter forsøkte å stimulere den framvoksende redskapsindustrien i Norge.⁸

Man begynte å tilsette statlige agronomer og rådgivere i landbruket, og bygde ut regionale landbruksselskaper. I *Norges landbrugshistorie III* skriver Brynjulf Gjerdåker at staten, i siste halvdel av 1800-tallet, «fekk større ansvar» for bondeøkonomien, i en tid der sammenvevingen av bygder og regioner ble tettere. I 1874 ble det opprettet et eget kontor for landbrukssaker i Indredepartementet, med en agronom som landbrukskonsulent ved dette kontoret.

Med dette i bakhodet framstår det å smi en plog, for deretter å selge den og senere industrialisere produksjonen, som en innovativ, fremtidsrettet og tidsriktig aktivitet. Like fullt, skulle man leve av denne virksomheten, måtte plogene på en eller annen måte finne veien ut i verden.

Kristoffer Kristoffersen Lien som ung.

Fra bonde til smed

KKs far Jens Lien var 26 år eldre enn sin kone Regine Kristoffersen. De fikk seks barn, og KK var nest eldst i ungeflokken, tre år yngre enn storesøster Mathilde. Jens døde i 1893, da KK var 11. Dermed satt Regine alene igjen med alle barna. Yngstemann Kristen var bare fem. Mye av ansvaret for gårdsdriften landet på KKs elleve år gamle skuldre.

Mot slutten av 1890-tallet begynte KK i smedlære, og i 1900 smidde han sin første plog, hos en smedmester inne på fastlandet. Han var da 18 år gammel. Salget av den første plogen gikk tregt. Den ble stilt ut i en forretning i Arendal. Først etter at KK hadde halvert prisen og skiftet forhandler, ble plogen solgt. I mellomtiden hadde KK fortsatt arbeidet i smia hjemme på gården, og hadde snart en ny plog til salgs. Denne skal det ha tatt nesten to år å selge, til en bonde i Vegårshei. Altså var fabrikkens nedslagsfelt helt fra starten større enn bare nærområdet.

Plogsalget gikk bedre etter hvert, og KK tilbrakte mer og mer tid i den lille gårdssmia.

«Folk trodde det hadde rabla for ham, der han sto i smia og lagde ploger hele dagen.» Det var KKs niese Lalla Mortensen som i 2018 fortalte denne lille historien om KK til forfatteren. For KK var odelsgutt, og de fleste så for seg et gjennomsnittlig livsløp på gården.

KK begynte tidlig å annonsere i avisene, og dette var et av virkemidlene for å gjøre plogene kjent. Han tok også båt til Arendal for å be banksjefene om lån til å utvikle driften, men fikk alltid nei – og her kommer Selskabet for Norges vel inn i bildet, for en av Selskabets virksomheter var å sørge for private lån til redskapsprodusenter i oppstartsfasen. Det var vanskeligere i Arendal. Én bankmann uttalte for eksempel at han gjerne lånte penger til skipsfart og redervirksomhet, men ikke til fastlandsindustri. KK fikk heller aldri noen form for offentlig støtte, og bygde sin fabrikk sten for sten.

Den gamle smia, som ble restaurert på 2000-tallet.

Foto: Marius Lien.

De første festivalene?

KK inviterte sin seks år yngre bror Kristen inn i produksjonen, og flere andre familiemedlemmer bidro der det falt seg naturlig, for eksempel når plogene skulle fraktes rundt i landet. Tromøy var på denne tiden uten bruforbindelse, og sammen med broren Rikard kjørte KK først plogene i hest og vogn ned til Pellebrygga ved inngangen til Sandumkilen. Brygga hadde navn etter ferja *Pelle*, som kom fra Arendal og la til der hver dag klokka fire. Lien-familien hadde egen sjekte, som ble kjørt til Pellebrygga der plogene ble lastet om bord. Derfra gikk turen inn til Arendal, og videre ut i landet med Kystruta.

I 1905 gikk en av turene til Risør. Antakelig brukte brødrene sin egen sjekte, muligens sendte de også ekstraploger dit med Kystruta. Det var nemlig en stor anledning. K. K. Liens ploger skulle for første gang vises fram på en landbruksmesse: Amtsutstillingen i Risør.

Henry Mæland, landbrukshistorikeren ved Dyrsku'n i Seljord, forteller at disse messene var sentrale verktøy for myndighetene, i arbeidet med å oppgradere landbruket, spre kunnskap og skape faglig utvikling. «Det var utstillinger av dyr og redskaper. Det var produktbedømming av smør og ost og andre matvarer. Utstillingene startet på midten av 1800-tallet, og utpå 1900-tallet ble de ganske avanserte. Hvis du meldte deg på en utstilling, og fikk det faglig vurdert av en jury og endte med å få høytidelig diplom og premie, så var det en stor æresbevisning og en *flying start* for en som ville etablere seg i bransjen. Man fikk markedsført seg bra, det var ofte klasser fra landbruksskoler der, og aviser og fagtidsskrifter. Utstillingene var store begivenheter lokalt, og var en slags folkefester. I Seljord var det helt vanlig å ha med i tjenestekontraktene at man skulle ha fri under Dyrsku'n. Folk så fram til det og møttes, hadde det sosialt», forteller han.

«De nærmeste bygder omkring tager Dyrsku'et i Seljord som fridage. Særlig er der ungdommen som da skal ut.»
Fra avisa Vardens beskrivelse av Dyrsku'n i 1889. Bildet viser Dyrskuplassen ved 50-årsjubileet i 1916. Vest-Telemark Museum. VTM.F.09052.

Gaardbrukere er omhyggelige i valget av plogtyper da de vet meget godt at plogen er det viktigste gaardsredskap. Efter god pløining, lettviint harvning. En god plog betaler sig paa kort tid. Kjøp og prøv vaare ploger ved høstpløiningen, og De vil ubetinget bli tilfreds. Forlang prisliste med illustrasjon.

Tilkjent flere gull- og sølv-medaljer. Forhandles av de fleste maskinfirmaer i landet.

K. K. Lien & Co.
Tromsø pr. Arendal.

Annonse for K.K. Liens ploger.
KUBEN, arkiv nr. 12-1995, boks 50.

Om kveldene kunne lokale spellemenn dra i gang dansen med fela. Kramkarer kom ruslende med sekkene fulle av krimskrams. Omreisende salgsfolk, ofte tatere, kom med vogner til innlandet og med båt til kystmessene. Spåkoner satte opp teltene og spådde avlingene til neste år.

I Alfred Bolstads *Frå kvægudstilling til folkefest: Seljordutstillinga Dyrsku'n 125 år 1866-1991* gjengis en fesjåtale holdt av forfatteren og journalisten Aasmund Olavsson Vinje. Forfatteren vet ikke hvilken landbruksmesse talen ble holdt ved, men ordlyden i Vinjes innledning gir inntrykk av at han snakker til et lystig lag:

Godt folk! For alt det Gilde som her no er ikring meg. Her er Naut og Svin og Reidskap til Jordbruk og Smør og Ost og Kaalhovud, og Gjentor og Gutar og «Herrar» og «Damer» og alt det gildaste som til er, og vel so det.» Senere i talen forteller Vinje om et besøk ved en annen landbruksmesse, og denne holdes opp som en motsetning til tilstelningen han nå er ved. På den andre messen var «Dagsvisa [...] i en Slags Salmestil, og Amtmannen lagde ut i ein Prestetone vaar Armod og det gamle Slarv [...] Eg drog meg i fraa og heldt meg der burt med Buskapen, for at koma i betre Selskap.»⁹

Senere i samme verk beskrives Dyrsku'n i 1889, og avisa Vardens omtale av arrangementet blir gjengitt:

Paa Dyrskuuet i Seljord var som vanligt en stor mengde Mennesker samlede. De nærmeste Bygder omkring tager Dyrskuuet i Seljord som Fridage. Særlig er der Ungdommen som da skal ut. Lidt muntert Liv følger gjerne med. Og saa skal man mødes aa stifte nye Bekjendskaber. Saadan Stim som i de to Dyrskudage sees ellers ikke i Seljord aaret rundt. Der gaar Dagen ud og paa Kvelden gjennom Fladbygden en større Strøm af Mennesker saa at det ikke er flere at se paa selve Carl Johan. Det er broget Liv at se paa. Alle de maleriske Nasjonaldragter fra de forskjellige Kanter af Telemarken ser man representert.»¹⁰

Bolstad refererer til en annen beskrivelse av samme messe: «Dyrsku'n i Seljord vart snart eit ålment begrep for folkefest og fridag. Her møttes alle, unge og gmale til leik og gaman. Det var tidlig høst og hus under kvar busk. Dyrsku'n gjekk framføre alle andre plikter.» Videre vises det til Biskop Heuch, som holdt en visitasreise i Seljord, og skrev: «Aldrig har jeg holdt en Visitas under saa liden Deltagelse af Menigheden.»¹¹

Henry Mæland mener landbruksmessene kan ses på som de tidligste festivalene. Bolstads beskrivelser illustrerer hvorfor Mæland kan ha denne oppfatningen. Men andre lignende sammenkomster vil muligens hevde det samme, for eksempel de tidlige markededene.

Med konkurransene fulgte uansett også den obligatoriske klagingen på dommerne. Noen steder innførte man eksterne kontroller og dobbelt sett med dommere. I Seljord truet kommunen med å kutte støtten til Dyrsku'n hvis ikke kranglingen rundt konkurransene sluttet. Når fylkesagronomen i Telemark, som hadde hatt oppsyn med dømning og kontroller, kjørte båt oppover kanalene mot den samme messa, valgte han å gå ned under dekk hver gang båten nærmet seg en brygge. Sto han på dekk, fikk han huden full av kjeft.¹²

Hvordan gikk det med brødrene Lien, på denne tidlige reisen til landbruksmessa i Risør? De solgte seks ploger, og vant dessuten en sølvmedalje og sitt første diplom.¹³ I motsetning til på kanalene i Telemark, var stemningen bra i sjekta på veien sørover mot Tromøy. «De kan tro vi var lykkelige da våre ploger ved denne utstilling fikk *sølvmedalje*, det var en påskjønnelse som gav oss mot og tro,» sa en viss Dora Lien til Risør-avisa Folketanken, mange år senere. Da følget reiste til Risør, het hun Dora Kristiansdatter Gjersdal. Hun var født i Lund i Rogaland, og var KKs kjæreste. Uttalelsen viser at hun allerede da var involvert i bedriften, selv om de ennå ikke var gift. Paret giftet seg i 1906, hun flyttet inn i Lia, og de fikk med tiden sju barn.

Hverdag i smia

KKs notatbøker fra dette året er bevart og ligger i arkivet på KUBEN. Følgende utdrag illustrerer hvordan forretningen foregikk:

Juli 28	J. Foss, Havstad. Smieri til vognen	0,35
– 29	Et saueskjend	2,50
– 30	Nilsen I., Strømmen. Kvesst av minebår à 0,04	0,4
– 30	John Thomassen, Brække. Betalt for smieri	0,50
– 31	Sko og skoning	1,00
– 31	Kaja Isaksen Brække. Filt en sax. Betalt	0,15
– 31	Beslået et par hjul	6,00
– 31	Kapt. Omholt Brattekleiv. Sko og skoning	2,15
August 1	Anders Nilsen Botne. Betalt for smieri	0,30
Au 1	Nilsen Strømmen. Kvesst av minebår à 0,04	0,20
	2 kjeler à 0,15	0,30
Au 1	A Jensen Sandum. Reparert en femliter	1,00
Au 1	Andreas Tømmassen. Reparert en sag	0,20
Aug 3	Nilsen Strømmen. Kvesst av minebår à 0,04	0,20
Aug 4	Nina Kristiansen Voksnæs. Reparert en lås	0,30
Aug 6	Nilsen Strømmen. Skoning	0,20
Aug 6	Skoning	0,25

KK førte opp alt arbeidet som ble utført i notisbøker. I starten var dette også bedriftens regnskapsbøker.

Plog i konsegnasjon hos			139
S. Hansen Eieland Grovrene st. pr. Kristiansand			
Komisjon 10-15% Sekt Kredit			
1913			
April	19.	an Produktionskonto	
		1 plog nr. 9 til Lars Larsen	
		Thorsland Agerdal pr. Kristiansand 29.	29 40.
"	26.	" Produktionskonto	
		1 plog nr. 9 til Kristen Thorsen	
		den Noksalen Nagsdal	28 00
August	29.	an Produktionskonto	48
		1 Plog nr. 7 til Nore	
		Tellepør Lister Agerdal	
		pr. Kristiansand S	46 00
August	27.	pr. Kassa konto fra Kristen	32
		Knutson Noksdaalen Nagsdal	
November	24.	" Kassa konto	38
		Nore Tellepør Lister Agerdal	
December	31.	" Balance	
Samt solgt for 1913 10. 9. 40			109 40
			109 40
1914			
Januar	2.	an Saldo	29 40
April	20.	" P. k. 1 Plog nr. 9 til Salve Olsen	42 00
		Nleberg Hornum pr. Kristiansand	
"	29.	pr. Kassa k. S. Olsen Hornum	46
		Kontantbetalt	2 10
December	31.	" Balance	
			71 40
			71 40
1915			
Januar	2.	an Saldo	29 40
Marts	25.	" P. k. 1 Plog nr. 4 til Løining	
		Planteskole Røikro st. pr.	
		Kristiansand S	53 00
April	7.	pr. Kassa k. H. Løien Planteskole	68
December	31.	" Balance	
			82 40
			82 40
1916			
Januar	2.	an Saldo	29 40
December	31.	pr. Overført pr. Produktions k.	
			29 40
			29 40

Med andre ord: Ikke veldig mye salg av ploger. Men den 6. august 1906 fikk brødrene inn 20 kroner og 65 øre for salget av en Plog no. 9 til Ole Lange i Tvedestrand. Så gikk det tre uker, og den 27. august ble neste plog solgt, denne til 32 kroner. Notisbøkene tegner et bilde av en hverdag som i stor grad gikk med til småplukk. En kjele her, en ødelagt lås der, og ellers veldig mye hestesko. Et par ganger i måneden fikk brødrene solgt en plog, og plogsalgene overgikk alt annet inntektsmessig.

Dette setter de seks plogene solgt i Risør i perspektiv. For en arbeider i trelastindustrien var daglønnen på denne tiden to kroner og 69 øre.¹⁴ Altså var dagsinntekten på K. K. Lien de fleste dager atskillig lavere. La oss si at de seks plogene ble solgt for 25 kroner per stykk, til sammen 150 kroner. Sammenlignet med industrilønna tilsvarer det halvannen månedslønn innkassert på en helg – kanskje rundt 50 000 i dagens økonomi – ikke rart de var «lykkelige» etter utstillingen, som Dora sa.

En samlet oversikt for august 1906 viser at bedriften fikk inn 116 kroner og 86 øre. De to plogene utgjorde 52,65 av dette. Tallene fra august 1907 viste en minimal oppgang, til 127,55 kroner. Men august var en lavmåned. I april 1908, da bøndene kjøpte inn utstyr for årets produksjon, solgte K. K. Lien for 454,95 kroner. Blant annet gikk det unna ti ploger, samt en meget innbringende rulleharv til 70 kroner. I august var salget tilbake på 123,70 kroner. Dermed var et mønster fastsatt: Om våren var etterspørselen etter ploger stor. Derfor måtte høsten og vinteren brukes til å opparbeide et lager.

Utsnitt av håndtegnet kart fra 1914.
Påtegning: Kyrre Thorsnes, KUBEN. Vi ser gården Lien på utsida og Sandnesøyren mot Tromøysund, der fabrikken senere ble bygd.
KUBEN, Lien gårds- og familiearkiv.

Det store spranget

«Jeg har så dårlig helse, det er bedre om du driver gården, du er bedre skikka til gårdsarbeid.»¹⁵ Denne beskjeden fikk Rikard Lien av sin storebror KK i 1907. Altså hadde 25 år gamle KK tatt den store avgjørelsen. Den samme avgjørelsen bilfabrikanten Henry Ford og utallige andre oppfinnere som ble bitt av industribasillen, tok i samme epoke: Han frasa seg odelen på gården.

I KKs tilfelle var den opprinnelige planen at smia skulle være en bigeskjeft av gårdsdriften. Men som den innbringende helga i Risør viser, kunne salg av ploger vise seg å være et lønnsomt levebrød. I 1907 sa KK odelen fra seg. Samme år reiste han og broren Kristen den første nye fabrikkbygningen ved smia i Lia. I det ene lokalet sto smie og noen mindre maskiner, og i det andre slipesteiner og smergelskiver. De satte også opp et lite kontorbygg. Maskinene ble drevet av en damplokomobil, altså en dampmaskin med fyrkasse, kjele og et stort drivhjul. Noen damplokomobiler kunne kjøre selv, men de var mange tonn tunge og vanskelig håndterlige på datidens gjørmete veier. Først og fremst ble de brukt til å drive sager, korntreskere og ulike maskiner innen både bergverk og mekanisk industri.

K. K. Lien & co. fabrik ble startet opp i 1900 i gårdssmia på familiegården Lia på utsida av Tromøy. Syv år senere sa KK fra seg odelen, for å vie livet til industriell fabrikasjon av landbruksredskaper. Bildet viser det første nybygg av smie og verksted, ferdig våren 1904. I 1907 oppførte KK og Kristen den første fabrikkbygningen her, i tillegg til smia, hvor produksjonen inntil da hadde foregått.
KUBEN, arkiv nr. 12-1995, boks 50.

K.K. Lien & Co. Fabrik deltok i en lang rekke pløyekonkurranser på landbruksmesser flere steder i landet. Denne diplomen er fra Notodden i 1921.

KK fortsatte å reise rundt på landbruksmesser. I oktober 1908 høstet han «hædrende omtale» etter å ha stilt ut fire ploger på landsutstillingen i Kristiansand.

Omtalen må ha skapt optimisme, for kort etter søkte K. K. Lien etter flere medarbeidere: «En flink og sterk Gut antages i smedlære, K. K. Lien, Tromøy» sto det i annonser i både Agderposten og Tvedestrands-posten, flere ganger i 1909. Snart hadde fabrikken ansatt tre unge oppslagere. En av dem var 14 år gamle Sivert Kristensen, som ved en tilfeldighet søkte om læreplass hos K. K. Lien. Han begynte i smedlære i desember det året, og fant bosted i nærheten av smia i Lia. Annenhver helg reiste han hjem til foreldrene i Øyestad – til fots og med båt, en flere timers reise. I juli kunne han nyte en lengre periode med avslapning, for da var det sommerferie. Den varte i fire dager. Sivert hadde opprinnelig drømt om lengre reiser, han skulle egentlig til sjøs og se verden. I starten regnet han med å få muligheten til å reise ut senere: «Det spørs om vi har jobb til deg så veldig lenge,» var beskjeden Sivert fikk fra Kristen og KK. Men etter noen år ble Sivert forlovet med brødrenes søster Elisabeth. «Dermed var utfartstrangen så godt som kurert,» sa 70 år gamle Sivert til Agderposten i 1965, da han ble intervjuet fordi han skulle pensjonere seg, etter mer enn 55 år i K. K. Lien & Co.

Reklame

Da Sivert Kristensen ble ansatt i 1908, hadde altså produksjonslinjene kommet på plass. KK hadde kunnskapen som trengtes, han hadde arbeidskraften og tilgang på de nødvendige råvarene. Mange kommer så langt – men uten å make å stable en fungerende bedrift på beina. For hvordan skulle han fortelle verden om plogenes fortrefelighet?

Forsiden av K.K. Liens produktkatalog for 1914.

Hvordan skulle han friste nye kunder?

9. mars 1908 kunne man lese følgende annonse i Venstre-avisa Agderposten:

Gamle ploge repareres godt og billig.

K. K. Lien.

Kan indleveres til jernhandler J. Knudsen, Arendal.

Annonsen sto på trykk flere ganger samme år. I Tvedestrandsposten sto en annen variant:

Nye Plouge

fra K. K. Lien samt Reparation af **ældre Plouge** erholdes ved

Henvendelse til **O.N.O. Skottevig**

Både J. Knudsen og D.N.O. Skottevig var forretninger i byene, som fabrikken på Tromøy samarbeidet med.

K. K. Lien & co. viste seg snart å være en fabrikk som framsto som kreativ og humoristisk i PR-arbeidet, med referanser til både hverdagsliv og det hinsidige i sine tekster. I profeten Jesajas bok i Det gamle testamentet kan man lese, i en beskrivelse av Guds fredsrrike som skal komme: «De skal smi sverdene om til plogskjær, og spydene til vingårdskniver.» Med årene har dette blitt et allment ordspråk, med visse variasjoner. En mer generell variant sier at det er *våpnene* som skal smis om til plogskjær. I sin annonsering understreket KK i bibelsk tradisjon at det var *panserstål* som skulle smis om til plogjern.¹⁶

Denne annonsen sto blant annet i Tvedestrandsposten i 1912. Panserstål ble først og fremst brukt militært bruk, som beskyttelse for krigsskip og kanonskjold. Det ble også brukt i ploger. Panserstål var utmerket i fuktig jord – den holdt seg ren og klabbet ikke, i motsetning til jern og andre metalltyper som også ble benyttet. KKs ploger hadde panserstål på begge sider, og et bløtt jernlag i midten. Slik kunne de herdes, samtidig som de tålte å bli bøyd på grunn av den myke kjernen inni. Ved å vektlegge panseret i sin annonsering, fikk den dypt religiøse KK fortalt kjøperen at denne plogen – den tålte alt, den var moderne og klabbet ikke. Samtidig koblet han kjøperens tanke inn på en mer enn to tusen år gammel fredstradisjon: Hvem har lyst til å reise i krigen når man kan pløye sin åker i ro og mak, som i det gamle Israel?

Rent estetisk viser flere av annonsene til K. K. Lien at fabrikken fulgte med i samtidens visuelle utvikling. Optimismen som fulgte med den industrielle utviklingen, fant veien ut i avisspaltene gjennom noen av K. K. Liens annonser. Andre ganger var annonsetekstene kun preget

av humor, som når bedriften slo fast at plogene deres i det minste gikk «den rette veien». Eller når tekstforfatteren inntok hestens perspektiv, og uttalte at livet aldri hadde vært bedre enn etter at bonden kjøpte plog fra K. K. Lien.

KUBEN, arkiv nr. 12-1995, boks 50.

En annen tekst fra Tvedestrandsposten samme år, kaster ytterligere lys over PR-arbeidet. Her inviterte KK elevene på Holt Landbruksskole ved Tvedestrand til pløyekonkurranse. Teksten har først form av en kunngjøring:

Præmiepløining

Paa anmodning av undertegnede har den ærede direktion for Holt Landbrugsskole velvillig gaaet ind paa at avholde en konkurrencepløining for de af skolens elever, der ønsker at deltage. ... Pløiningen skal foregaa med ploge af vort fabrikat og har vi opsat en plog som præmie for den av deltagerne, som bedømmelseskomiteen finder er bedst.

Så går teksten over i nøytral, redaksjonell beskrivelse av verden slik den er:

Som bekjendt er det av den aller største betydning, at man faar sin jord grundig bearbeidet for at kunne avle mest mulig, og i

Prisliste 1955.

KUBEN, arkiv nr. 12-1995, boks 52.

første række kommer da pløiningen; men for at denne skal kunne udføres saa hurtig og letvint som mulig, gjælder det at være i besiddelse av en absolut førsteklasses plog.

Deretter glir teksten umerkelig over i å være reklame:

Vi tror at kunne anbefale vore ploge av sidste model, som et i alle maader førsteklasses fabrikat og at staa paa høide med enhver saavel uden- som indenlandsk plog.

Endelig blir ringen sluttet, og teksten blir igjen en kunngjøring:

Enhver der har interesse for pløining og som har anledning dertil, anmodes om at møde frem til Holt Landbrugsskole og se paa ovennævnte pløining.

Ærbødigst

K.K. Lien & Co.

KK og Kristen må ha gamblet på at premien ville trekke mange deltakere til konkurransen. De var åpenbart sikre på at mange ville få sansen for Lien-plogen, bare de fikk testet den. Derfor måtte så mange som mulig delta i konkurransen og få vite om «den sidste model» av «førsteklasses fabrikat».

Teksten står i avisa som en redaksjonell artikkel, men er altså på samme tid en annonse. I 2020 kalles denne type virksomhet innholdsmarkedsføring, og etter den digitale revolusjonen har mange journalister mistet jobbene i redaksjonene og i stedet blitt ansatt som innholdsmarkedsførere. Dette har ført til økt debatt om fenomenet, og aviser som trykker slikt materiale har blitt kritisert. Denne problemstillingen ble diskutert i journalistkretser også rundt 1900. Det var blant annet et tilbakevendende tema i diskusjonene innad i Kristiania Journalistklubb, altså den eldste norske journalistorganisasjonen, i denne perioden. KK identifiserte altså dette grenseområdet i 1912, og i årene som kom dukket det opp flere tekster som omhandler K. K. Liens produkter, som befant seg i grenselandet mellom reklame og journalistikk. Arbeidet KK nedla, i samarbeid med brødrene, var fundamentalt annerledes sammenlignet med hvordan dagens bedriftsledere jobber. Reisene ble foretatt med hest og båt, kommunikasjon foregikk i stor grad gjennom brev, telegram og rubrikkannonser i lokalavisene. Alt gikk i sneglefart sammenlignet med i dag.

Likevel, selve tankeprosessen som Lien-brødrene framover, framstår ikke veldig annerledes fra gründerne i vår egen tid. Når et nytt produkt skulle ut i verden, var virkemidlene de samme i årene 1900-1910 som i dag: Annonsering, messer, konkurranser og kreativ bruk av massemedia.

Litteratur og kilder

Bolstad, Alfred (1993). *Frå kvægudstilling til folkefest : Seljordutstillinga Dyrsku'n 125 år 1866-1991*. Seljordutstillinga Dyrsku'n.

Gjerdåker, Brynjulf (2002). *Norges landbrukshistorie III, 1814-1920*. Samlaget.

Kleppen, Halvor og Rem, Håvard (2016). *Dyrsku'n – eventyret i Telemark*. Dinamo forlag.

Krokann, Inge (1942). Det store hamskiftet i bondesamfunnet. *Norsk kulturhistorie*, bind 4.

Lien, Marius (2019). *Plog og spark i skog og mark*. Falck forlag.

Ottosen, Rune (2010). Parti, presse og publikum 1880-1845. *Norsk pressehistorie*, bind 2. Universitetsforlaget.

Valen-Sendstad, Fartein (1964). *Norske landbruksredskaper 1800-1850-årene*. De Sandvigske samlinger.

Weseth, Gunnar (2007). *Glimt fra mekaniseringen av vårt landbruk*. Ås landbruks-høyskole.

Arkivet etter K. K. Lien & Co. Fabrikk, arkivert på Kuben.

Tvedestrandpostens arkiver (lest via Nasjonalbibliotekets nettsider)

Folketankens arkiver (lest via Nasjonalbibliotekets nettsider)

Vestlandske Tidendes arkiver (lest via Nasjonalbibliotekets nettsider)

Tidens arkiver (lest via Nasjonalbibliotekets nettsider)

www.facebook.com/gmhistorie/

www.norgeshistorie.no

www.ploughmen.co.uk

www.ssb.no

Følgende personer er intervjuet av forfatteren:

Henry Mæland, forsker, forfatter og skribent innen landbruk, deltidsansatt ved landbruksmessa Dyrsku'n.

Rune Ottosen, professor emeritus i journalistikk ved Oslomet.

Lalla Mortensen, niese av Kristoffer Kristoffersen Lien.

Mangor Lien, barnebarn av Kristoffer Kristoffersen Lien, sivilingeniør og oppstarter av K. K. Lien-museet på Tromøy.

Noter

- 1 Navnet ble skiftet til K. K. Lien & co. fabrikk, med to k-er, på slutten av 1930-tallet, da rettskrivningen krevde det.
- 2 www.ploughmen.co.uk/about-us/history-of-the-plough
- 3 Gjerdåker 2002.
- 4 Valen-Sendstad 1964, s. 123.
- 5 Valen-Sendstad 1964, s. 127.
- 6 www.norgeshistorie.no/industrialisering-og-demokrati/artikler/1524-byene-vokser.html
- 7 Dette kom fram under et intervju med Henry Mæland, gjort av forfatteren. Se også <https://www.norgeshistorie.no/grunnlov-og-ny-union/artikler/1346-bakebrodstider-1807-1814.html>
- 8 Valen-Sendstad 1964, s. 265-267.
- 9 Bolstad 1993, s. 38-39.
- 10 Bolstad 1993, s. 53.
- 11 Bolstad 1993, s. 54.
- 12 Kleppen og Rem 2026, s. 72-94.
- 13 Salgstallet ble oppgitt i et intervju med Folketanken mange år senere. I en av sine private notisbøker, også den nedtegnet mange år senere, skrev KK at de solgte sju ploger i Risør, ikke seks.
- 14 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_060.pdf
- 15 Gjengitt av Lalla Mortensen til forfatteren.
- 16 Denne bibelske parallellen ble først trukket av historiker Gunnar Molden, på dennes Facebook-side der ulikt historisk materiale presenteres.